

Het Netwerk Oorlogsbronnen: de stip op de horizon

Eindrapport werkpakket 1b programma Kenniscentrum Oorlogsbronnen
Raamwerk advies en tekst | Margreet Windhorst
30 september 2015

Het project Kenniscentrum Oorlogsbronnen is mogelijk gemaakt dankzij steun van

Inhoudsopgave

Introductie	3
Het streefbeeld: het Netwerk Oorlogsbronnen in 2025	4
Waarom een andere opzet van het Netwerk Oorlogsbronnen en waarom nu?	6
Het speelveld	8
Kennisgebieden	11
Functies	12
Contouren van de werkwijze	13
Contouren van de organisatie	14

Introductie

Nederland telt zo'n 400 instellingen die bronnen over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in het Koninkrijk der Nederlanden verzamelen, ontsluiten en aan publiek presenteren. Een groot deel van deze instellingen werkt als Netwerk Oorlogsbronnen al enige jaren samen aan het verbeteren van de online ontsluiting van hun collecties.

Het Netwerk Oorlogsbronnen heeft in de huidige vorm onvoldoende stevigheid en slagkracht om de behoeften van het publiek te vervullen, de kansen die de digitale wereld biedt te pakken en de opgaven waar men voor staat het hoofd te bieden. Het is nodig om binnen het Netwerk nauwer te gaan samenwerken en vanuit het Netwerk strategische relaties aan te gaan om het oorlogserfgoed verder te verrijken, nog beter te ontsluiten en dichterbij het publiek te brengen. Met het oog daarop ontwikkelt het Netwerk zich de komende jaren tot een hechter verband dat organisatorisch en programmatisch krachten bundelt en zowel naar buiten als naar binnen als kenniscentrum fungeert.¹ Deze ontwikkeling past bovendien binnen de ambitie om verder te gaan samenwerken binnen de oorlogsherinneringsinfrastructuur zoals die nu wordt vormgegeven door de commissie Cohen.

In deze notitie schetsen de bij de deze ontwikkeling betrokken partijen allereerst het wenkend perspectief dat hen voor ogen staat. In 2025 moet het Netwerk-nieuwe-stijl stevig op poten staan langs de lijnen zoals in dit stuk geschetst. Het stuk gaat vervolgens in op de legitimering: waarom hebben we een andere vorm voor het Netwerk Oorlogsbronnen nodig en waarom moeten die veranderingen juist nu worden doorgevoerd? Daarna zoomt het uit op het speelveld rondom en de positionering van het Netwerk en zijn participanten, om ten slotte in te zoomen op de kennisgebieden waarop en de functies waarin het Netwerk-nieuwe-stijl zich moet gaan manifesteren en de werkwijze en inrichting die dat vergt.

¹ Dit stuk gaat uit van handhaving van de naam Netwerk Oorlogsbronnen. Die drukt goed uit dat het eerst en vooral om een netwerk van samenwerkende instellingen gaat. Bovendien is deze naam al ingeburgerd. De term Kenniscentrum Oorlogsbronnen wordt te snel met alleen het NIOD geassocieerd.

Het streefbeeld: het Netwerk Oorlogsbronnen in 2025

Het Netwerk Oorlogsbronnen is in 2025 een functioneel en krachtig consortium van instellingen die bronnen over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in het Koninkrijk der Nederlanden verzamelen, ontsluiten en aan publiek presenteren. Samen geven de participanten vorm en inhoud aan het Netwerk en zorgen zij dat steeds meer (toegangen tot) gevalideerde bronnen over het Koninkrijk der Nederlanden in de periode 1940-1945 digitaal doorzoekbaar zijn langs de basale lijnen wat/wie/waar/wanneer en aan de hand van steeds weer nieuwe, actuele thema's. Uitgangspunt is de toepassing van open standaarden. Die zijn nodig omwille van optimale zichtbaarheid, bruikbaarheid, houdbaarheid, interoperabiliteit, schaalbaarheid en efficiëntie.

Verdiepingslaag voor intermediairs

Het Netwerk is een essentieel onderdeel van de totale digitale infrastructuur die een zo breed mogelijk publiek in staat stelt kennis te nemen van de oorlog. Het vormt hiervan de verdiepingslaag die eerst en vooral business-to-business functioneert. De intermediairs die fungeren als bruggenbouwers tussen bronnen en publiek vormen de belangrijkste doelgroep. Daartoe behoren onderzoekers (zowel professioneel als amateur), publicisten, makers van documentaires en tentoonstellingen, educatoren, docenten, gamebouwers, app-ontwikkelaars, theatermakers, historische verenigingen, de participanten in het Netwerk zelf en alle andere makers van publieks- en educatieproducten. Het is vooral via deze intermediairs dat de oorlogsbronnen en de verhalen die daarin te vinden zijn bekend worden bij en betekenis krijgen voor het algemene publiek. Daarvan gaat zelf immers slechts een klein percentage zelf actief op onderzoek uit. Daarom is het omwille van het optimaliseren van het maatschappelijk rendement van de oorlogsbronnen verstandig om dat het Netwerk focust op de intermediairs als doelgroep. Het Netwerk stelt hen in staat optimaal gebruik te maken van de authentieke bronnen (archieven, kranten, objecten, foto's, films) uit de oorlog zelf en van producten van andermans onderzoek in die bronnen, zoals wetenschappelijke literatuur. Het Netwerk leidt hen langs digitale weg snel en exact naar de bronnen die zij zoeken en/of naar de instellingen die hun vragen het beste kunnen beantwoorden. Bovendien monitort het Netwerk actief de behoeften van deze doelgroep, zodat de producten en diensten goed aansluiten bij de vraag.

Verbinding met andere netwerken

Het Netwerk is daarnaast een spin in een groter web. Het verbindt het Nederlandse netwerk van relevante collectiebeherende instellingen met (potentiële) internationale partners, met de kennispartners en *hubs* rond open toegang en de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed, met de wetenschappelijke en commerciële ontwikkelaars van nieuwe onderzoeks- en zoektools en met de relevante beleidsbepalers en -beslissers. Zo zorgt het Netwerk ervoor dat alle participanten optimaal gebruik kunnen maken van de inhoudelijke, technische, organisatorische en financiële mogelijkheden die er zijn om hun collecties te verrijken en digitale data uit en over hun collecties zichtbaar, bruikbaar en houdbaar te maken.

Stevig, compact en wendbaar

De organisatie, producten en diensten van het Netwerk staan in 2025 stevig op poten. Een compact ondersteunend team zorgt primair voor de verbinding tussen de participanten, de (door)ontwikkeling van producten en diensten en de ondersteuning van de samenwerking ten behoeve van het zichtbaar, bruikbaar en houdbaar maken van digitale data uit en over de oorlogscollecties. Er is structurele financiering vanuit samenleving en overheid voor de

instandhouding van de organisatie en voor het beheer en de doorontwikkeling van de gezamenlijke producten en voorzieningen.

Het Netwerk werkt aan de hand van uitvoeringsagenda's met een looptijd van 2 à 3 jaar, die in samenspraak met de participanten worden vastgesteld. Zo blijven organisatie en producten wendbaar en is het mogelijk snel aan te sluiten op nieuwe mogelijkheden en ontwikkelingen.

Waarom een andere opzet van het Netwerk Oorlogsbronnen en waarom nu?

De noodzaak om het Netwerk Oorlogsbronnen te verstevigen en in stelling te brengen als kenniscentrum vloeit enerzijds voort uit de gebleken behoefte aan en belangstelling voor informatie over de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse samenleving; anderzijds uit overwegingen van professioneel, eigentijds, efficiënt en effectief omgaan met beheer en beschikbaarstelling van met name digitale informatie over de oorlog.

Nieuwe verhalen, wisselende invalshoeken

De Tweede Wereldoorlog is en blijft maatschappelijk relevant. Maar liefst 70% van de Nederlanders vindt dat kennis van de oorlog helpt om de wereld te begrijpen. Bijna 40% van de bevolking heeft (zeer) veel interesse in de oorlog.² Tegelijk hebben we te maken met het feit dat de Tweede Wereldoorlog over een jaar of tien een tweedehands oorlog is. De ooggetuigen sterven uit. Juist nu moeten we voorkomen dat de geschiedenis van de oorlog stolt in geijkte sjablonen en daardoor maatschappelijk minder relevant wordt. Daarom blijft het nodig om nieuw onderzoek te doen en dat op eigentijds manieren te vertalen naar het brede publiek. 'De' oorlog bestaat immers niet? De jongere generaties benaderen de oorlog op hun eigen manier, tegen de achtergrond van hun eigen tijd waarin de dreiging van oorlog en geweld groter en reëler is dan sinds lang het geval geweest is. Nieuwe Nederlanders brengen andere oorlogsgeschiedenissen mee en zien 'onze' oorlog als vanzelf in een bredere, internationale context. Joodse Nederlanders hebben een andere oorlog meegemaakt dan de meeste van hun niet-Joodse landgenoten en Rotterdammers een andere dan Groningers. Zelf onderzoek doen in primaire bronnen zoals archieven, kranten en beeldcollecties voert voor de meeste mensen te ver, ook al zijn zij (zeer) geïnteresseerd in de oorlog.³ Om huidige en toekomstige inwoners van Nederland te blijven bepalen bij de periode '40-'45 en hen in staat te stellen antwoorden te vinden op de vragen die oorlog en bezetting bij hen oproepen, is het daarom vooral van belang om te zorgen intermediairs daarover steeds nieuwe verhalen aan het publiek kunnen vertellen, vanuit wisselende invalshoeken. De belangstelling daarvoor is groot. De top 5 van meest bekeken programma's op National Geographic Channel bestaat volledig uit programma's over de oorlog.⁴ Het belang van internet als bron van informatie over de oorlog neemt sterk toe.⁵

Onderbenutting tegengaan

Veel bronnen blijven tot dusver ongebruikt. Zelfs de intermediairs, die intensief en/of professioneel bezig zijn met onderzoek naar en publieks- en educatieproducten over de oorlog,

² *De Nederlandse belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog. Hedendaagse interesse en informatiebronnen: kwantitatief rapport*, TNS NIPO 2015, p. 10

³ *De Nederlandse belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog. Hedendaagse interesse en informatiebronnen: kwantitatief rapport*, TNS NIPO 2015, p. 12, 24-25. Hieruit blijkt dat van de doelgroep van in oorlog en geschiedenis geïnteresseerden slechts 13% archieven tot de belangrijkste bronnen van de eigen kennis rekent en slechts 7% regelmatig met archieven in aanraking komt. Mensen die interesse hebben in WO II halen hun informatie het liefst uit documentaires, films, geschiedenisboeken en tentoonstellingen.

⁴ *Gisteren vandaag. Erfgoedbelangstelling en erfgoedbeoefening*, Sociaal en Cultureel Planbureau 2015, p. 54.

⁵ *De Nederlandse belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog. Hedendaagse interesse en informatiebronnen: kwantitatief rapport*, TNS NIPO 2015, p. 26: 38% van de in de oorlog geïnteresseerde Nederlanders maakt nu het liefst gebruik van internet om informatie over WO II te vinden; 61% verwacht dat internet in de toekomst zijn/haar favoriete kennisbron is op dit gebied.

laten nog tal van mogelijkheden onbenut. Dat komt onder andere doordat het lastig is de weg te vinden in het woud van instellingen in Nederland en daarbuiten die informatie over de oorlog in de collectie hebben. De online vindbaarheid en doorzoekbaarheid van bronnen is verre van optimaal. De mogelijkheden om archieven en collecties te verrijken door ze digitaal met elkaar te verbinden, worden nog nauwelijks benut.

Het Netwerk Oorlogsbronnen wil daarom cross-sectorale, eenvoudig doorzoekbare online toegangen bieden om gebruikers snel en goed in contact te brengen met zowel analoge als digitale bronnen die aansluiten op hun informatiebehoefte. Daar ligt dan ook de focus van het Netwerk. Deze keuze sluit naadloos aan op de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed van de minister van OCW.

Overigens is het een illusie om te denken dat meer data en meer koppelingen tussen data als vanzelf leiden tot meer inzicht in de geschiedenis. Betekenisgeving blijft mensenwerk. Daarom is het van groot belang om nauw aan te sluiten bij de behoeften van de gebruikers die het Netwerk wil bedienen.

Krachten en kennis bundelen

Het digitaal zichtbaar, bruikbaar en houdbaar maken van hun collecties is voor veel individuele erfgoedinstellingen een (te) grote opgave. Capaciteit en deskundigheid op het gebied van standaarden, auteursrecht, software, preservering, *usability* en andere aspecten van digitale toegankelijkheid zijn schaars en kostbaar. En hoewel er de afgelopen jaren in instellingen en in het kader van programma's als Erfgoed van de Oorlog en Beelden voor de Toekomst veel gebeurd is op dit gebied, is en blijft het merendeel van het oorlogserfgoed analogoog. Om te zorgen dat ook de analoge bronnen benut worden, is het zaak om deze veel beter dan nu het geval is digitaal te ontsluiten.

Intussen ontwikkelt de techniek zich razendsnel. Dat schept nieuwe mogelijkheden maar zorgt er ook voor dat met veel geld en moeite ontwikkelde publiekstoepassingen al te snel verouderen en onbruikbaar worden.

Het delen van kennis en het samen realiseren van de (continuïteit van) online toegankelijkheid van bronnen is om die redenen broodnodig. Alleen in gezamenlijkheid kunnen erfgoedinstellingen de digitale uitdagingen het hoofd bieden en de vruchten plukken van de nieuwe technische mogelijkheden die beschikbaar komen. Samenwerking leidt bovendien tot professionalisering en een efficiëntie- en kwaliteitsverbetering van de online dienstverlening van alle betrokken instellingen.

De 400 instellingen die de (potentiële) partners in het Netwerk vormen, staan letterlijk en figuurlijk het dichtst bij het publiek. Het Netwerk stelt hen in staat te focussen op die relatie. Door samen te werken aan digitale toegankelijkheid en digitaal beheer, creëren instellingen meer ruimte om zich *in real life* te manifesteren in de *communities* waarvoor en gebieden waarin zij actief zijn. Juist dat draagt bij aan het levend houden van de oorlog en aan de toe-eigening daarvan door individuen en gemeenschappen.

Het speelveld

Oorlogsherinneringsinfrastructuur

De Nederlandse oorlogsherinneringsinfrastructuur bestaat uit vier domeinen:

- kennis;
- museale functie;
- educatie & informatie;
- herdenken, eren & vieren.

Het Netwerk vormt het hart van het kennisdomein. Het is de 'hofleverancier' van content voor de spelers in andere domeinen. Op basis van de content van het Netwerk en haar participanten kunnen de andere domeinen voortdurend inspelen op de actualiteit, verbanden leggen tussen heden en verleden, aanhaken bij de inhoud van succesvolle (media)producties over de oorlog en antwoord geven op de grote en kleine vragen die het publiek bezig houden. Tussen vraag en aanbod in de verschillende domeinen dient een goede wisselwerking te ontstaan om de herinnering aan de oorlog levend te houden en het erfgoed van de oorlog steeds nieuwe betekenissen te kunnen geven. Met het Netwerk als aanspreekpunt is dat goed te organiseren.

(Potentiële) participanten

De circa 400 instellingen die bronnen over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in het Koninkrijk der Nederlanden verzamelen, ontsluiten en aan publiek presenteren, vormen een bont gezelschap. Er is sprake van enorme verschillen in aard en omvang van de collectie, mate van vrijwilligersafhankelijkheid, financiële draagkracht en niveau van toegankelijkheid en digitalisering van toegangen en collecties. Desondanks zijn zij het er aardig over eens dat ze wat te winnen hebben bij participatie in het Netwerk Oorlogsbronnen. Desgevraagd geeft 75% van de instellingen aan voordelen te zien in de samenwerking in het kader van het Netwerk. Instellingen verwachten het meeste van de inhoudelijke en technische kennisuitwisseling en het gezamenlijk ontsluiten van informatie. Zij zijn gemotiveerd om digitale informatie via het Kenniscentrum uit te wisselen omdat ze denken daarmee hun publieksbereik te kunnen vergroten.⁶

Internationale bronnen en netwerken

De bronnen over het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog liggen niet alleen in Nederland, maar ook in de (voormalige) overzeese gebiedsdelen en in de landen van de bezetters en de bevrijders van weleer. De massa's interessante en in ons land nog veelal onbekende bronnen die daar verzameld zijn, kunnen nieuwe verhalen en nieuwe inzichten opleveren en Nederlandse bronnen verrijken en verdiepen. Digitalisering van bronnen en van toegangen biedt daartoe volop mogelijkheden. Koppeling van het nationale netwerk aan Europese en andere internationale netwerken is daarom zeer wenselijk.

Dat geldt om te beginnen voor Europeana en Apex, beiden gefinancierd door de Europese Unie met als doel het zichtbaar en bruikbaar maken van respectievelijk erfgoed en archieven.

In het wetenschappelijke domein zijn diverse *digital research structures* in aanbouw die wetenschap en archieven verbinden, waaronder de European Holocaust Research Infrastructure (EHRI). Deze onderzoeksomgevingen worden de komende jaren verbonden door een integrale digitale infrastructuur (Parthenos).

In het EU-programma Horizon 2020 werken overheden en bedrijven samen aan innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. Toepasbaarheid van wetenschappelijk

⁶ *Rapportage survey aanbieders oorlogsbronnen* (HA Cultureel Erfgoed Management i.o.v. programma Kenniscentrum Oorlogsbronnen, september 2015, p. 31

onderzoek is daarbij een aandachtspunt. In dit kader worden ook digitale toepassingen van (oorlogs)erfgoed ontwikkeld, zoals een app op basis van archiefmateriaal uit en over Bergen Belsen die inzichtelijk maakt hoe het daar was.

In de International Holocaust Remembrance Alliance neemt het belang van collecties toe naarmate het aantal ooggetuigen afneemt. Daar is de openbaarheid van Holocaust-gerelateerde collecties een belangrijk aandachtspunt, met name in relatie tot nieuwe Europese wetgeving omtrent data-protectie.

Al deze ontwikkelingen impliceren dat collectiehoudende instellingen steeds meer moeten gaan samenwerken. Het Netwerk wil de aanjager en ondersteuner van samenwerking in het oorlogserfgoed zijn.

Nationale strategie en open toegang

Het inzicht dat de meerwaarde van de digitalisering van (toegangen tot) erfgoed ligt in het verrijken en contextualiseren van bronnen heeft in Nederland inmiddels stevig postgevat. Een groeiende groep erfgoedinstellingen omarmt het streven naar een open digitale informatie-infrastructuur (open toegang). Dat maakt het leggen van verbindingen tussen collecties makkelijker en goedkoper en stelt instellingen en derden in staat sneller in te spelen op nieuwe technische mogelijkheden.

De minister van OCW zet met de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed in op een brede, sectoroverstijgende kennis- en zoekinfrastructuur die het verbinden van collecties moet stimuleren en faciliteren. De dragende partners ('hubs') van de Nationale Strategie zijn (kennis)instituten zoals de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Digitaal Erfgoed Nederland, het Nationaal Archief, de Koninklijke Bibliotheek en Beeld en Geluid. Alle ontwikkelingen die in het kader van open toegang en de Nationale Strategie gaande zijn, zijn ook relevant voor de beheerders van oorlogscollecties en in het belang van hun publiek. Andersom is het Netwerk Oorlogsbronnen voor OCW buitengewoon interessant, omdat het een proeftuin is die de kolommen van de verschillende *hubs* door thematische ontsluiting daadwerkelijk verbindt.

Feit is, dat slechts enkele leden van het huidige Netwerk Oorlogsbronnen momenteel goed zijn aangesloten op en betrokken bij deze ontwikkelingen. Hier valt nog veel te winnen voor en met het Netwerk.

Ontwikkelaars

Niet alleen de erfgoedsector is druk bezig met het ontwikkelen, verbeteren en uitbouwen van de digitale infrastructuur en bijbehorende tools. Ook de wetenschap en de commerciële wereld zijn op dit vlak volop in beweging.

Onder de noemer van *e-humanities* werken wetenschappers in programma's als Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities (DARIAH), Common Lab Research Infrastructure for the Arts and Humanities (CLARIAH) en Common Language Resources and Technology Infrastructure (CLARIN) aan nieuwe onderzoekstools en technieken die de doorzoekbaarheid en dus de bruikbaarheid van (gedigitaliseerde) bronnen drastisch kunnen verbeteren. Daardoor zijn nieuwe vormen van onderzoek mogelijk en neemt de schaalbaarheid van bestaande vormen van onderzoek toe. Dat alles levert weer nieuwe inzichten en nieuwe kennis op. De meerwaarde van dergelijk onderzoek voor erfgoedinstellingen en hun publiek lijkt evident, maar wordt nog lang niet altijd verzilverd. Er is nog maar weinig interactie tussen erfgoedinstellingen en hun publiek en wetenschappers in de *digital humanities* waardoor zij over en weer nauwelijks van elkaars kennis en verworvenheden profiteren. Het Netwerk kan hier goede diensten bewijzen als verbinder.

Ook softwareleveranciers zijn belangrijke ontwikkelpartners, die als geen ander weten hoe het algemene publiek gebruik maakt van en zoekt in erfgoedcollecties. Samenwerken met leveranciers als ontwikkelpartners vergt van erfgoedinstellingen voldoende kennis van ICT en doordacht opdrachtgeverschap. Het Netwerk kan hen helpen die kennis en vaardigheden te verwerven.

Beleidsbepalers en beslissers

Het erfgoed van de oorlog vindt beleidsmatig onderdak bij verschillende departementen. VWS is betrokken vanuit de zorg voor oorlogsgetroffenen van de eerste en latere generaties. OCW speelt zowel vanuit het cultuurbeleid als vanuit wetenschapsbeleid een rol. Binnen het DG Cultuur en Media zijn bovendien twee verschillende directies van invloed op de oorlogssector: de directie Erfgoed en Kunsten voor zover het musea, monumenten en archeologie betreft en de directie Media en creatieve industrie voor zover het gaat over archieven, e-cultuur en bibliotheken. Defensie draagt een verantwoordelijkheid voor militair erfgoed en BZK voor de oorlogsgraven.

In toenemende mate worden provincies belangrijke beleidsbepalers op het gebied van erfgoed.⁷ Niet alleen als uitvoerder van wettelijke taken en verdeler van subsidies voor bijvoorbeeld rijksmonumenten, maar ook op het gebied van cultuureducatie, archeologie, musea en immaterieel erfgoed vervult de provincie als regisseur van bovenregionale samenwerking een aanjagende rol.

Het Netwerk is in staat om het beleid van al deze partijen op de voet te volgen en hen te voeden met signalen uit en informatie over de praktijk van de instellingen in en rond het oorlogserfgoed. Omgekeerd voedt het Netwerk zijn participanten met actuele informatie over de kansen die overheden erfgoedinstellingen bieden om hun collecties beter zichtbaar, bruikbaar en houdbaar te maken.

⁷ Zie rapport *Eigenwaarde & Meerwaarde: een analyse van de positie van cultuur & erfgoed in de provinciale coalitieakkoorden 2015-2019* (Kunsten '92, 2015).

Kennisgebieden

Het Netwerk concentreert zich, aansluitend op de uitkomsten van onderzoek naar de behoeften van de potentiële participanten⁸, op drie kennisgebieden.

1. Inhoud en context van de collecties en de bronnen waaruit die zijn opgebouwd

Wie heeft wat waarover en hoe verhouden bronnen zich tot elkaar?

Hierbij gaat het er vooral om verspreide collecties in en buiten Nederland door (nadere) ontsluiting en verbinding te verrijken. Dat vergt intensieve samenwerking tussen collectiespecialisten van de participanten in het Netwerk en goede contacten met collectiespecialisten in andere landen en instellingen waar ook bronnen over het Koninkrijk in de oorlog aanwezig zijn. Het vergt ook en in toenemende mate een stevige wederkerige relatie met het publiek, dat via crowdsourcing een steeds belangrijkere bijdrage levert aan de ontsluiting en verrijking van collecties. De relatie met en de inzet van het brede publiek is overigens primair een zaak van de participanten zelf.

2. Zichtbaar, bruikbaar en houdbaar maken van digitale informatie uit en over de collecties

Hoe maak je informatie uit en over de collecties en collectieonderdelen optimaal digitaal zichtbaar en bruikbaar en hoe zorg je ervoor dat zo blijft? Hierbij gaat het uiteraard in belangrijke mate om techniek, maar ook om beleidsmatige en juridische zaken zoals subsidiemogelijkheden, auteursrecht en privacywetgeving.

Het is zaak de participanten op de hoogte te houden van relevante ontwikkelingen op deze terreinen en hen te helpen om deze in praktische toepassingen te beproeven en te benutten. Het Netwerk onderhoudt daartoe nauwe relaties met andere kenniscentra zoals Digitaal Erfgoed Nederland, de Koninklijke Bibliotheek, de Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid en het Nationaal Archief en met ontwikkelende partijen zoals wetenschappelijke onderzoeksprogramma's en leveranciers. Het Netwerk signaleert en filtert voor de participanten interessante ontwikkelingen en kennisproducten. Indien nodig vertaalt het Netwerk deze naar de behoeften en implementatiemogelijkheden van de participanten en andersom.

3. Vraag en zoekgedrag van het publiek

Waar ligt de vraag van het publiek en hoe kom je daaraan het beste tegemoet?

Op dit terrein entameert en faciliteert het Netwerk - binnen de structuur die door de commissie Cohen wordt ontwikkeld - onderzoeken en experimenten en maakt het gebruik van vergelijkbare onderzoeken in de andere domeinen van de oorlogsherinneringsinfrastructuur. Andersom brengt het Netwerk zijn bevindingen over de ontwikkeling van de publieksvraag en het zoekgedrag naar die andere domeinen. Zo kunnen de partijen in de diverse domeinen onderbouwde en afgestemde keuzes maken ten aanzien van hun publieksbeleid.

⁸ *Rapportage survey aanbieders oorlogsbronnen* (HA Cultureel Erfgoed Management i.o.v. programma Kenniscentrum Oorlogsbronnen, september 2015).

Funcities

Het Netwerk heeft drie functies:

1. Bruikbaar(der) maken van de digitale data uit en over de collecties

Het Netwerk geeft inhoudelijke informatie over en toegang tot de collecties en bronnen die de participanten in huis hebben. Het Netwerk investeert structureel tijd en geld in de basistoegankelijkheid van bronnen langs de lijnen wat/wie/waar/wanneer en spant zich in om veelgebruikte bronnen te digitaliseren.

De primaire doelgroep van deze functie bestaat uit intermediairs: makers van publiekstoepassingen die de brug slaan tussen de bronnen en het brede publiek. Dat publiek haalt zijn informatie immers vooral uit de tweede hand, via documentaires, boeken, tentoonstellingen en lessen op school of daarbuiten. Wel moet de digitale gebruikersomgeving van het Netwerk zo helder en eenvoudig zijn ingericht, dat het voor iedereen makkelijk moet zijn om via het Netwerk bronnen te zoeken.

Betere online ontsluiting en contextualisering van zowel analoge als digitale bronnen nodigt intermediairs uit tot het ontdekken van en bekendheid geven aan onontgonnen collecties, onbekende verhalen en nieuwe invalshoeken, zodat het verhaal van de oorlog niet stolt maar levend en veelzijdig blijft. Andersom zijn het juist de intermediairs die het Netwerk kunnen wijzen op thema's en/of bronnen die nadere ontsluiting en eventueel digitalisering vergen. Het Netwerk stelt in zijn relaties met de intermediairs wederkerigheid voorop. Over en weer profiteren van elkaars kennis en capaciteit is het streven. Samen ontwikkelen zij een digitale onderzoeksomgeving die steeds beter en rijker wordt.

2. Ondersteunen van (het netwerk van) de participanten

Het Netwerk houdt zijn participanten op de hoogte van de technische, organisatorische en financiële mogelijkheden om de zichtbaarheid, bruikbaarheid en houdbaarheid van digitale data uit en over hun collecties te vergroten.

Het Netwerk levert generieke ondersteuning in de vorm van kennis- en voorlichtingsbijeenkomsten, nieuwsbrieven, *tools* en gerichte doorverwijzingen naar specifieke kennisinstituten; dit alles met name gericht op de verwezenlijking van de doelstellingen en afspraken uit de uitvoeringsagenda.

Het Netwerk doet onderzoek naar en geeft informatie over de vraag, het zoekgedrag en het brongebruik van intermediairs en publiek.

3. Onderhouden van strategische relaties

Namens en ten behoeve van de participanten onderhoudt het Netwerk strategische relaties met de relevante beleidsmakers, beslissers, financiers en ontwikkelaars op het gebied van de Tweede Wereldoorlog, erfgoed, e-cultuur, wetenschap, innovatie en creatieve industrie. Deze relaties zijn nodig met het oog op beleidsmatig en financieel draagvlak voor de activiteiten van het Netwerk en om optimaal gebruik te kunnen maken van en input te kunnen geven aan technische innovaties op het gebied van digitaal erfgoed en *e-humanities*.

De laatste twee functies staan ten dienste van de eerste.

Contouren van de werkwijze

Uitvoeringsagenda's

Het Netwerk werkt steeds aan de hand van *uitvoeringsagenda's* met een looptijd van 2 à 3 jaar, die door de participanten wordt bepaald. Zo blijven organisatie en producten wendbaar en is het mogelijk flexibel in te spelen op nieuwe mogelijkheden en ontwikkelingen die zich voordoen. De uitvoeringsagenda bepaalt:

- welke bronnen/collecties met voorrang worden geïndiceerd langs de lijnen van de basistoegankelijkheid (wat/wie/waar/wanneer);
- welke bronnen/collecties met voorrang worden gedigitaliseerd;
- hoe het Netwerk aansluit bij de thematische programmering van de oorlogsherinneringsinfrastructuur en eventuele andere afnemers van de data;
- hoe het Netwerk bijdraagt aan en gebruik maakt van provinciale en regionale ontsluitingen van oorlogserfgoed;
- welke nieuwe pilotprojecten er met welke instellingen worden uitgevoerd;
- welke afgesloten pilotprojecten worden doorontwikkeld voor brede toepassing bij de andere participanten van het Netwerk.

Aansluiting op provinciale en regionale initiatieven is cruciaal voor de uitvoeringsagenda, omdat dat het niveau is waarop verhalen betekenis krijgen, toe-eigening plaatsvindt en publieksparticipatie en crowdsourcing gestalte krijgt. Bovendien nemen provincies in toenemende mate verantwoordelijkheid voor erfgoed. Met name Gelderland, Brabant en Zeeland zijn zeer actief bezig met hun oorlogsgeschiedenis. Zij laten zien hoe verrijkend het provinciale en regionale perspectief is ten opzichte van het nationale.

Prioriteiten eerste periode

De eerste uitvoeringsagenda dient vooral in het teken te staan van het opbouwen van het consortium als netwerkorganisatie en het aantoonbaar maken van de meerwaarde van de samenwerking. Activiteiten en producten moeten voor een zo groot mogelijke groep participanten interessant zijn en binnen de looptijd van de agenda concrete resultaten opleveren.

Ingrediënten van de eerste uitvoeringsagenda zijn:

1. een pakket van generieke producten en diensten ter ondersteuning van de participanten (bijvoorbeeld: nieuwsbrieven, netwerk- en kennisbijeenkomsten, praktische *tools* op het gebied van thematisch intellectueel beheer, digitale toegankelijkheid, auteursrecht, privacywetgeving e.d.);
2. een collectieve toegang op een nader te bepalen thema dat goed aansluit op de lijn van de commissie Cohen; in het spoor hiervan een leeromgeving voor de betrokken medewerkers, eventuele ontzaming (in geval van gebleken dubbelingen in collecties en uitsluitend als participanten daarvoor voelen) en collectiemobiliteit (in geval mocht blijken dat collecties in een andere context een grotere meerwaarde hebben en uitsluitend als participanten daarvoor voelen);
3. drie goedwerkende provinciale en/of thematische subnetwerken met bijbehorende *hubs*.

Contouren van de organisatie

Uitgangspunten

De keuze voor een organisatievorm van het Netwerk Oorlogsbronnen dient gebaseerd te zijn op de volgende uitgangspunten:

1. De behoeften van de participanten en de gebruikers van het Netwerk zijn leidend; de uitvoeringsagenda's zijn vraaggestuurd.
2. Het Netwerk is in staat om slagvaardig, efficiënt en effectief te opereren.
3. De continuïteit van het Netwerk is organisatorisch, juridisch en financieel goed geborgd.
4. De organisatie is plat; de lijnen zijn kort; het Netwerkteam is aanspreekbaar.
5. Participeren in het Netwerk betekent halen en brengen. Elke participant committeert zich aan de gezamenlijke doelstellingen en afspraken.

Consortium

Een consortiummodel zoals gebruikelijk is in grote internationale projecten⁹ ligt het meest voor de hand. De participanten vormen samen een consortium dat een convenant sluit met een stevige en betrokken rechtspersoon die optreedt als penvoerder en juridisch eigenaar van het Netwerk en die daarvoor de financiële aansprakelijkheid draagt. De KNAW is daarvoor in dit geval de meest voor de hand liggende organisatie. Het consortium stelt een stuurgroep in die fungeert als besluitvormend orgaan namens de 400 instellingen.

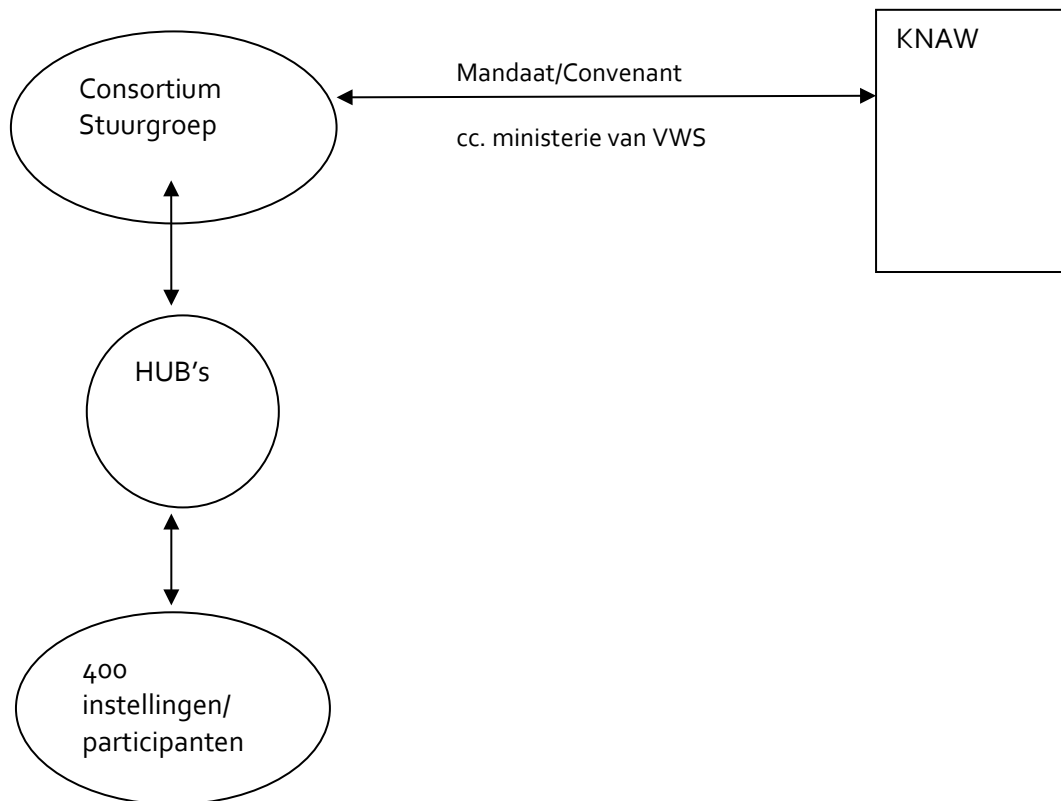
Provinciale en/of thematische subnetwerken vormen de essentiële tussenlaag in de samenwerking tussen de participanten en het Netwerk. Dit is het niveau waarop kennisdeling, samenspraak, samenwerking en cocreatie met gebruikers het beste gestalte krijgt. Bovendien bestaan deze netwerken her en der al en functioneren ze goed, getuige bijvoorbeeld de succesvolle Noordelijke Netwerkdag Oorlogsbronnen die in juni 2015 plaatsvond. Idealiter fungeert in elk van deze subnetwerken één instelling als schakel tussen participanten en het Netwerk. Deze *hubs* hebben zitting in de stuurgroep en zorgen daar voor de wisselwerking tussen de participanten en het Netwerk op het gebied van:

- agendasetting, zowel binnen het Netwerk als binnen de totale oorlogsherinneringsinfrastructuur;
- inhoudelijke prioritering;
- technische keuzes (standaarden, systemen, voorzieningen);
- strategische relaties met en positionering t.o.v. beleidsmakers en beslissers (ministeries van VWS, OCW, BZK, Defensie);
- strategische relaties met en positionering t.o.v. internationale netwerken (International Tracing Service, Yad Vashem, International Holocaust Remembrance Alliance);
- strategische relaties met en positionering t.o.v. *hubs* en aanpalende kenniscentra (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Nationaal Archief, Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Beeld en Geluid, Koninklijke Bibliotheek);
- strategische relaties met en positionering t.o.v. wetenschappelijke onderzoeksprogramma's zoals EHRI, DARIAH, CLARIAH en CLARIN;

⁹ Zie bijvoorbeeld <http://www.nwo.nl/documents/magw/projectbeheer/nwo-raamwerk-voor-publiek--private-samenwerking>.

- strategische relaties met en positionering t.o.v. belangenorganisaties in de erfgoedsector (Museumvereniging, Branchevereniging Archiefinstellingen in Nederland);
- strategische relaties met (potentiële) subsidiegevers en financiers.

Nadere uitwerking van dit model vindt plaats in werkpakket 6 (Businessmodel).

Compact team

Het Netwerk wordt ondersteund door een compact team van professionals onder stevige strategische leiding van een directeur die minimaal twee dagen per week inzetbaar is. Het team bestaat verder uit een programmamanager, een informatiespecialist en een office- en communitymanager. In aanvullende expertise en/of capaciteit wordt naar behoefte en op maat voorzien door de inhuur van externen.

Het team zorgt dat het netwerk optimaal functioneert en dat het op de alle relevante kennisgebieden (collecties, techniek en publiek) meerwaarde biedt voor de participanten. Het vervult daartoe de onderstaande rollen c.q. taken in het Netwerk:

In de rol van facilitator van het Netwerk:

- Voorbereiden van landelijke, provinciale en/of thematische netwerk- en kennisbijeenkomsten en stuurgroepvergaderingen;
- Voorbereiden van financieringsaanvragen voor gezamenlijke initiatieven en producten;
- Voorbereiden en uitvoeren van de uitvoeringsagenda;
- Inkopen van voorzieningen voor beheer en/of beschikbaarstelling van digitale data;
- Verzorgen van marketing en communicatie van gezamenlijke producten en diensten.

In de rollen van uitvoerder, makelaar en expert op het gebied van de inhoud en context van de collecties en de bronnen waaruit die zijn opgebouwd:

- Begeleiden van participanten en intermediairs bij het vinden van geschikte bronnen ('bronnenconsultant');
- (Doen) (door)ontwikkelen en beheren van een publieksportal waarbinnen cross-sectoraal kan worden gezocht binnen alle collecties van de aangesloten organisaties langs de lijnen wie/wat/waar/wanneer (basistoegankelijkheid) en langs door de leden te bepalen thematische lijnen;
- Onder beheer van leden brengen van (data uit) verweesde websites op het gebied van oorlogserfgoed;
- (Doen) opnemen van en doorzoekbaar maken van (inter)nationale bronnen binnen het portal;
- (Doen) opnemen van informatie/data van participanten en andere relevante partijen in Wikipedia/Wikimedia en/of andere algemene digitale kanalen;
- Communiceren met externe partijen die publieksproducten (willen) maken met informatie/data uit het Netwerk.

In de rollen van makelaar en expert op het gebied van beleid en techniek t.a.v. het zichtbaar, bruikbaar en houdbaar maken van digitale data uit en over de collecties:

- Signaleren van relevante ontwikkelingen bij en (kennis)producten van andere, gespecialiseerde kenniscentra; gericht doorverwijzen van participanten naar deze kenniscentra;
- (Doen) (door)ontwikkelen en beheren van specifiek voor participanten nuttige hulpmiddelen (modellen, handreikingen, checklists) op het gebied van auteursrecht, privacy-wetgeving, technische en semantische standaardisatie, duurzaam beheer, preservering, informatiebeveiliging en auteursrecht et cetera;
- (Doen) (door)ontwikkelen en beheren van tools voor semantische standaardisatie (thesauri) voor oorlogserfgoed;
- Vraagarticulatie en agendering van ontwikkel- en onderzoekopgaven bij leveranciers en wetenschappelijke onderzoeksprogramma's op basis van signalen van de participanten;
- Vraagarticulatie en agendering van kennisbehoeften bij aanpalende kenniscentra en *hubs* op basis van signalen van de participanten.

In de rol van makelaar en expert op het gebied van de vraag en het zoekgedrag van het publiek:

- (Doen) uitvoeren van periodiek onderzoek naar de vraag en het zoekgedrag van intermediairs en publiek;
- Vraagarticulatie en agendering van publieksbehoeften bij de stuurgroep van het Netwerk, leveranciers en wetenschappelijke onderzoeksprogramma's; dit op basis van signalen van participanten en van periodiek onderzoek van zowel het Netwerk als van de andere domeinen van het oorlogserfgoed (educatie en informatie, museale functie, herdenken, eren en vieren);
- Vraagarticulatie en agendering van publieksbehoeften bij aanpalende kenniscentra en *hubs*.